

Պուսակցութեան արտաքուստ Լեւոնի Նազարեկեան անուն անձը Լոնտոն դատարանին դիմած է, յայտարարելով որ „Հնչակ“ անուն թերթը „իրա անձնական սեփականութիւնն է“: Մինչև դատին վերջանալը Պուսակցութեան պաշտօնական թերթը առանց անունի կը հրատարակենք: Պուսակցութիւնը և հայ հասարակութիւնը պէտք չէ շփոթեն այս հրատարակութիւնը յիշեալ անձին հրապարակ հանած „Հնչակ“ թերթին հետ:

ՀԱՍՏԷՆ Վեդրոնական Վարչութեան Հնչակեան Պուսակցութեան.

Mr. L. Frank,
99, FRITHVILLE GARDENS,
SHEPHERD'S BUSH, LONDON, W.

ՄԻՋԻ ԴՐՈՇԼԻ, ՄԻՋԻ ՓՐԿՈՒԹԻՒՆ

Թիւրքերու սուլթանը այս վերջին շաբաթներս բանտարկեց կարգ մը հայեր որոնք, ոխերիմ թշնամիներ էին զաւիթսուլթանի, Սեփարդասպանին միշտ ստորուկ գործիքները եղած էին Հայ ժողովրդին սրտէն ազատամարտական ամէն ձգտում խեղճամահ բնաջինջ ընելու ոճրագործութեան մէջ: Եթիկ Ունճեան անուն Հայ մը, որ դատական կատակերգութեամբ երեք տարուան բանտարկութեան դատապարտուեցաւ, կրնայ նկատուիլ բանտարկուած, դատապարտուած, կործանուած թրքամուր բոլոր հարուստ հայերուն դատակարարին իբր մարմնացումը: Երոնք ամենքն ալ հաւատարիմ աւանդապահներ մնացած էին այն ազգասպան առածին թէ „Եստուած տաճկին Խօֆո-ղը պակաս չընէ հայուն գլխէն“: Բայց օր մը այդ Խօֆո-ղը իջաւ իրենց գլխուն վրան ալ, ու ցնցումը զոր գագաթն չենք կարծեր որ շատ ակոթեցիկ եղած ըլլայ: Եւ հիմա բանտին մենութեան մէջ Եթիկ Ունճեանները անշուշտ կը մտածեն թէ չափանէր ըլլալու չեն անոնք որ ամբողջ հայ ազգին դուրսը այդ Խօֆո-ղէն փրկելու համար պատերազմ հրատարակեցին Համաի գէմ:

Պոլսոյ այդ հարուստ թրքամուր հայ դատակարարին պատկանողները իրենց նիւթական շահերուն մոլեգնութեամբ միշտ կուրցած, երբեք չ'ըզգացին թէ օր մը չէ օր մը իրենք ալ զոհ պիտի երթային հայ ազգը ջարդ ու փշուր ընող քաղաքականութեան: Հայուն դէմ թրքական հալածանքը ցեղային պատերազմ է. Հայաստանի բնիկ ժողովուրդը, հայ տարրը բնաջինջ ընելու քաղաքականութիւնն է աշխարհակալող ցեղին կողմէ: Եւրոպայի քաղաքականութեան գործադրիչները, այսինքն թիւրք պետական անձերը, չէին կրնար խտրի դնել բեռնակրին ու գրադէտին, հարուստին ու աղքատին, „Ալեմաշուք Պալային“ ու պարոն վարժապետին միջև: Եւրոպայի, կար խրտուութիւն մը, բայց առերեսութ, այդ ալ քաղաքականութեան պահանջումն էր: Հայերը բնաջինջ ընելու գործը ոստոստումով չէր որ կը յառաջանար, այլ կ'ընթանար աստիճանաբար. գիւղացի հողագործէն սկսելով պէտք էր յանգէր Եթիկ Ունճեաններուն: ()ր մը երբ Համաի պաշտօնապէս յայտարարեց թէ „Հայերը այժմայեւ պիտի վերածնան“, հայ հարուստները դարձեալ անբացատրելի յամառութեամբ խուլ մնացին իրենց մահուանը ազդարար այդ զոհանքին:

Վեցած է պատմութիւնը, անհերքելի փաստերով ապացուցանելու համար թէ հայ ազգին փճացումը լոկ սուլթանի մը անձնական քաղաքականութիւնը չէ, այլ թիւրք թիոյ պետական քաղաքականութիւնն է: Համաի ուրիշ բան չըրաւ բայց եթէ ուղեց արագացնել մեր բնաջնջումը: Ժողովուրդ մըն ալ կարելի է, ինչպէս անհատ մը, երկու տեսակ կրակով այրել. կամ բոցին մէջ նետել լմնցնել, կամ մաղմաղի վրայ կամացուկ կամացուկ մրկել, մինչև վերջնայ: Ժողովուրդներու համար բոցին մէջ մահ հը կը կոչուի „կոտորած“, մեղմօրէն այրումը՝ „հարստահարութիւն“: Եւ փաշաները, աղուէտները, կը հարստահարեն. Համաիները, վագրները, կը կոտորեն. նպատակը միւսին, միջոցը տարբեր: Հին թիւրքերը հեռատեսութեամբ կոտորածէն նախապատիւ համարած էին հարստահարութիւնը: Եւրոպայի թիւրք բնաջնջումը պիտի հասցնէր մեղի հիմակուան վիճակէն վատթարագոյն կացութեան մը:

Հին թիւրքերը, Համաիէն շատ աւելի խորամանկ, ուղեցին հանգստութեան մէջ քնացնել Պոլսոյ հայը: Այն, Սուլթան, Լիզըրում շատ հեռու կը գտնուին Եւրոպայի աչքերէն. թիւրքիոյ մայրաքաղաքը իր աշխարհագրական դիրքով շատ դիւրութիւն կընծայէր քրիստոնեայ ժողովուրդի մը մարտիրոսութեանը վրայ քրիստոնեայ ազգերու հոգածութիւնը հրաւիրելու: Թող տուին ուրեմն որ Պոլսոյ հայերը ապրին հանգիստ. բացին հայ եփէնտիներու առջև պետական ամէն ասպարէզ մինչև դեսպանութիւն, մինչև նախարարութիւն, ու իսլամական աշխարհը տեսաւ հայ քրիստոնեայ Աւելիները. Պոլսոյ հայ վաճառականը, հայ դրամատ

կուտար: Հայ յեղափոխութեան գրոշակը, գրոշակ ազգային գոյութեան պահպանումին, այդ օրէն իբր գիտաւոր մը աղիտարներ փայլեցաւ Երջարդի երկնքին վրայ: Իր որջին մէջ զազանը, սարսուհիւ, իր ապուշ մոլեգնութիւնով մտարեւոյց թունաւոր դանակը մխել Պոլսոյ հայուն ալ սիրտը, և մէկ հարուածով մեռցնել ազգայնութեան զգացումը ու վտարել իր գլխին վրայէն յեղափոխութեան շարագուշակ աստղը:

Ու ահա ողբի, կոծի, անէծքի հառաչանքներով հայ էֆենտին, հայ վաճառականը, հայ սեղանաւորը սկսան զղուեցնել աշխարհ: Որուն դէմ գոռացին: Մարգասպանին: — Ո՛հ. այլ անոր դէմ որ իր կուրծքը նետած էր թշնամիին առջև փրկելու համար ամբողջ հայութիւնը, որուն մէջ էր և վաճառականը, և գրամատէրը, և հարուստը, և աղքատը, և երկրագործը, և գործաւորը, և գիտունը, և տգէտը: Բզգային պատերազմին մէջ հայ ունեւորը միս մինակ թողուց հայ զինուորը. ինքն ալ անոր ուժէն զրկուած մնաց անօդնական. ի՞նչ ապուէն ունէր այն օրը երբ կատղած թուրքը եկաւ սլմեց իր կոկորդն ալ:

Եթէ անցեալին մէջ անսիրտ ու անխելք գտնուեցաւ հայ ունեւորը, արդեօք փորձառութիւնը պիտի ընէ՞ զինքը աւելի խելացի, աւելի սրտի տէր: Հայ յեղափոխութիւնը ինքնին պաշտպանողական նպատակի ծառայող է. ան կը տքնի պահպանել ազգութիւն մը զոր թիւը պետութիւնը կը տքնի սպաննել. ով որ հայ է, ինչ կուզէ թող ըլլայ, պիտի ապրի միմիայն ազգին փրկութեամբ. այդ փրկութեան գործին ջորավիգ ըլլալով, անոր ուժ տալով է որ ամէն հայ անհատ պիտի կրնայ, ինչ դասակարգի ալ պատկանի, ապրիլ յուսալ: Ամէն հայ հաւասարապէս անխտիր կերպով մահուան դատապարտուած է թիւրքէն. ամէն հայ հաւասարապէս անխտիր կերպով ազատութեան գրոշակին տակ իր խելը, զրամը, արիւնը, ինչ որ ունի, զոհաբերելով է որ ինքն ալ պիտի կրնայ փրկուել ազգին ամբողջութեանը հետ:

ՊԵՏՐՈՒԹՅԱՆ ԲՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆ

Կ. Պոլսէն Եւրոպա հեռագրուեցաւ թէ մօտերս Հայոց Բզգային ժողովը պիտի գումարուի նոր պատրիարքի մը ընտրութիւնը կատարելու համար:

Կերէի թէ այս ձեւակերպութիւններուն տեսակ մը կաւրեորութիւն կը տրուի Պոլսոյ քաղաքական շրջանակներու մէջ, ինչ որ ինքնախաբէութեան անհերքելի ապացոյց մըն է:

Նախ պէտք է հարցնել թէ Խզմիրլեան Պատրիարք օրինաւորապէս հրաժարած կրնայ համարուիլ: Սահմանադրութեան համեմատ Հայոց պատրիարքը իր հրաժարականը կը մատուցանէ Բզգային ժողովին, որմէ ընդունուելով միայն է որ պատրիարքը պաշտօնէն դադարած կը հրաւիրուի: Բայց ընդ որ երեսփոխան պիտի յանգգնի պահանջել օրինական այս տրամադրութեան գործադրութիւնը: Տաճկաստան շատ խռակաւ երկիր մը պիտի համարուէր, եթէ Խզմիրլեան Պատրիարքին պատճառաբանեալ հրաժարականը Բզգային ժողովին ներկայացնելու պահանջումը ընող երեսփոխան մը գտնուէր:

Եւ արդեօք օրինաւորապէս գոյութիւն ունի՞ ինչ որ «Բզգային ժողով» կը կոչուի: Օրէնքին համեմատ ժողովին անդամներուն մէկ հինգերորդը երկու տարին անգամ մը փոխուելու է. 1890 էն յետոյ այս վերանորոգումը տեղի չէ ունեցած: Եւ թուականէն ի վեր շատ երեսփոխաններ հրաժարեցան, շատեր մեռան, և հիմա Սարսափի տիրապետութեան միջոցին ընդ եւ Պոլսոյ հայերը, ցրուեցան, թափառական: Եւ անոնք որ կը մնան Պոլսի,

մահուան սուրը առկա իրենց գլխուն վրայ, պարտաւոր են կուրօրէն հնալանդիլ Համիտին գործակատար տիրահաւաքի Նուրեհանին:

Բայց Բզգային ժողովը օրինաւորապէս գումարուի թէ ո՛չ, այդ բնաւ կարեւորութիւն չունի Հայ ազգին համար արդիւնքի տեսակետէն: Եւ նորընտիր պատրիարքը կամ Եւրոպայի մը կրնայ ըլլալ կամ Խզմիրլեան մը: Եւ ինչ պարագային մէջ Հայ ազգը միշտ Յակոբ մը կըրնայ ունենալ. երկրորդ պարագային մէջ Համիտը միշտ կայ: Ուրեմն ի՞նչ կարեւորութիւն կունենայ պատրիարք մը:

Եւ ի՞նչ կարեւորութիւն ալ ունենայ: Եւ տեսօք պատրիարքը դեր մը կը կատարէր, Հայ ազգին ու սուլթանին միջև միջնորդն էր: Հիմա Հայ ազգին ու սուլթանին միջև միջնորդը Եւրոպան է: Եւ Հայ ազգին ու Եւրոպայի միջնորդն ալ հայկական Յեղափոխութիւնն է, որ պատուեց վար առաւ սուլթանին ու Նուրեհաններուն հայ աշխարհին ողբերգութեան վրայ քաշած վարագոյրը:

Ներսէս պատրիարքի օրով սուլթան Համիտ Եւրոպայի կը յայտարարէր թէ, «Հայ ազգը օսմանեան կառավարութեան շատ գոհ է, սակայն հայոց պատրիարքին մեքենայութիւնները զին

երիցագոյն անդամին, և ատենագրութեամբ կրտսերագու-
նին: Դողովը պատգամաւորներու վկայագրերը և գործիչ-
ընկերներէ իւրաքանչիւրին Դողովին մասնակցելու իրա-
ւունքները քննել և անոնց անդամակցութիւնը հաստատելէ
յետոյ միաձայնութեամբ ընտրեց իր Վիւանը հետեւեալ
կերպով.

Պ. Սիհրան Ալվազլեան, Բտենապետ,

Պ. Սիհրան համատեան, Բտենապետ:

Վիւանի կազմութենէ յետոյ Դողովը պատրաստեց
խնդիրներու կարգը:

(Օրակարգի առաջին խնդիրը ըլլալով Աեդրոնին հա-
մարտուութիւնը, Դողովը հինգ անգամէ յանձնախումբ
մը նշանակեց պատրաստելու համար համարառութեան
մանրամասնութիւնները:

(Օրակարգին երկրորդ խնդիրն էր Աուսակցութեան
հիմնական կանոնադրին և նպատակին իրագործման ծրա-
գիրներու պատրաստութիւնը: Դողովը հինգ անգամէ յանձ-
նախումբի մը յանձնեց այս աշխատութիւնը ընել և ներ-
կայացնել Դողովին քննութեանը:

Համարառութեան յանձնախումբը իր տեղեկագիրը բե-
րաւ օգոստոս 31 ի նստին:

Ընդհանուր Դողովին դիւանը Աեդրոնի անգամ Պ.
Բետիս Վաղարշէկեանի և Տիկին Սարիամ Վաղարշէկ-
եանի, ինչպէս նաև իրենց մօտ գտնուող երեք ընկերոջ
հրաւիրագիր զրկած էր իւր ընկեր ներկայ գտնուելու Դո-
ղովին շարունակական նիստերուն, բայց այդ ընկերներէն
մէկը միայն անձամբ պատասխանեց Դողովին հրաւերին,
իսկ միւս չորս ընկերները ոչ անձամբ Դողովին եկած էին
ոչ ալ գրաւոր ո՛ր և է պատասխան տուած. Դողովը սա-
կայն իր դիւանին միջոցաւ օգոստոս 23 ին կրկին հրաւի-
րեց Պ. Բետիս Վաղարշէկեանը և Տիկին Սարիամ
Վաղարշէկեանը անձամբ ներկայ գտնուելու Դողովին օ-
գոստոս 31 ի նստին և իրենց համարառութիւնը ներկայել,
բայց Աեդրոնի երկու անդամները ոչ անձամբ ներկայացան
և ոչ ալ գրաւոր ո՛ր և է պատասխան հաղորդեցին: Դո-
ղովը հետեւեալ Աեդրոնի անդամներուն բացակայութեա-
նը քննեց Աեդրոնին ինը տարուան գործունէութեան ման-
րամասնութիւնները: Դողովը լսելով Աեդրոնի անգամ Պ.
Բետիս Վաղարշէկեանի և Տիկին Սարիամ Վաղարշէկ-
եանի գէ՛մ եղած բոլոր ամբաստանութիւնները, զանոնք ա-
մէնքն ալ սեպտեմբ. 5 թուակիր պաշտօնագրով հաղորդեց
ամբաստանեալներուն, հրաւիրելով զանոնք ներկայ գտնու-
ուիլ Դողովին սեպտեմբեր 7 ի նստին ուր այդ ամբաս-
տանութիւնները պիտի քննուէին: Նոյն օրը Պ. Բետիս
Վաղարշէկեան և Տիկին Սարիամ Վաղարշէկեան ոչ
անձամբ ներկայացան և ոչ ալ գրաւոր ո՛ր և է պատասխան
տուին, հետեւեալ և Դողովը ի բացակայութեան քննեց
Աեդրոնին պաշտօնավարութիւնը:

Դողովը իր մէջ ունենալով Սասունի, Փոքր-Հայրի,
Արիկիոյ, և Ա. Պոլսոյ մէջ կատարուած գործերուն բոլոր
զեկավարները, ասոնցմէ շատերը երկար ատեն Աեդրոն մը-
նացած ըլլալով, Դողովը կարող եղաւ իւրաքանչիւրէն ըս-
տանալ ստոյգ և ճշգրիտ տեղեկութիւններ ամէն խնդրի վե-
րայ: Վննելով, բաղդատելով այդ բոլոր տեղեկութիւն-
ները և անոնցմէ միայն հիմնապէս, առանց տարակոյսի հաս-
տատուածները ընդունելով, Դողովը անոնց վրայ հիմնուե-
լով սեպտեմբեր 8 ի նստին Պ. Բետիս Վաղարշէկեա-
նը և Տիկին Սարիամ Վաղարշէկեանը միաձայնութեամբ
պաշտօնանկ ըրաւ Աեդրոնի անդամակցութենէն, և միայն-
գամայն արտաքսեց Հնչակեան Աուսակցութենէս, իւր և ան-
կարող և անբարեխղճ զեկավարներ և ընկերներ: Դողո-
վը իր այս որոշումը տուաւ ընդարձակ վճռագրով մը որու
եզրակացութիւնը հետեւեալն է.

«Դողովը վերոյիշեալ նկատողութիւններուն համեմատ
տեսնելով որ Պ. Բետիս Վաղարշէկեան և Տիկին Սա-
րիամ Վաղարշէկեան

«Բանաբարած են Աուսակցութեան հիմնական սկզբ-
բունքները,

«Ոտնակոխ ըրած են Աուսակցութեան կարգ ու կա-
նոնները,

«Իրենց պաշտօնավարութեան մէջ հիմնովին մեղանջած
են ընկերական պատուոյ և յեղափոխական բարոյականի
դէմ,

«Գործած են ամէն կարգի զեղծումներ, որոնք ամե-
նամեծ աղէտներու տեղի տալով վտանգեցին ազգային փրկ-
կութեան դատը,

«Հետեւեալ ասոնց ամբողջութիւնը կ'ապացուցանէ
թէ Պ. Բետիս Վաղարշէկեան և Տիկին Սարիամ Վա-
ղարշէկեան թէ՛ անկարող են և թէ՛ անարժան վարելու
Հնչակեան Հեղափոխական Աուսակցութիւնը:

«Ուստի Դողովը իր բոլոր անդամներուն միաձայնու-
թեամբ Պ. Բետիս Վաղարշէկեանը և Տիկին Սարիամ
Վաղարշէկեանը պաշտօնանկ կ'ընէ Հնչակեան Աուսակցու-
թեան Աեդրոնի անդամակցութենէն, և միանգամայն անար-
ժան համարելով անդամակցիլ Հնչակեան Աուսակցութեան
զանոնք Աուսակցութենէս արտաքսեալ կը հռչակէ:»

Դողովին այս վճռագիրը, բոլոր անդամներէն ստորա-
գրուած, սեպտեմբեր 9 ին հաղորդուեցաւ Բետիս և Սա-
րիամ Վաղարշէկեաններուն:

Դողովը յետոյ զբաղեցաւ հիմնական կանոնագրի
խնդրով: Հանձնախումբին ներկայացուցած ն

նոնաւոր բանակը խաղալէք էր դարձած մի ափ ժողովրդի, որ դեռ երէկ իր ստորակէն էր, բայց կանգնածնար թէ, ազատութեան սէրը և ինքնապաշտպանութեան ոգին ինչքան կառիւծացնէ մարդը, մինչդեռ աւարառելու քարոզները՝ թուրք զինուորները ստորնացնելէ և վատացնելէ աւելի ոչինչի չէին ծառայեր:

Սիւս կողմէ հաւատքի սրբութիւնը ու ինքնագիտակցութիւնը զէյթունցիներու քաջութեան հիմնաքարերն էին: Այդ ամենատար պատերազմներուն իսկ, գերեզմաննոցի պառակներն աղօթքի կանգնած և արեւարդ ծերերը ծխամորձերն իրենց բերին, բարդ-բարդ ծուխեր դուրս տալով, պատերուն կրթնած ամենայն պաղարիւնութեամբ կը պոռային:

— «Սի վախէք, մի, լը պէշ, դեղը չառնուաց, դեղը վախըք է: Աս պապոնց զրիցք է»: (Սի վախնաք, մի, տղաք. Օէյթունը չառնուիր, Օէյթունը վախք է¹⁾): բոլոր յարձակումներն ալ հերոսաբար ետ մղուեցան թէ մեծ բանակի և թէ կարկաշարի կողմը գետին սիւնելով հազարաւոր դիակներ:

Ժամը 11-ի ատենները Կոկիսոնի Չէրքէզ Սէհմէտ պէկը իր Չէրքէզ Սէհմէտով մի վճռական յարձակում գործեց զաւակներուն շուրջը նստող հայկական գնդին վրայ. իր միտքն էր ցրուելով այդ գունդը ետէն պաշարել հարաւի գնդերը: Հրացանաձողութիւնը կրկին բորբոքեցաւ: Սէրկէնեան Պապան, Կարկաշարէն Ոսկանեան Խաչերը, Չօլպեան, և Աւագ-Ալաէն Պօղոս աղա Տէր-Յովակիմեանը, որոնք այդ գնդի հրամանատարներն ու աւաջնորդներն էին, անդադար խրախոյսներ կը կարգային և գնդակի տարալիներ կը տեղային թշնամոյն վրայ:

Սակայն աւաջ որ գնդի վերի թեւը կազմուած լինելով գիւղացիներէ թուլացաւ և սկսաւ նահանջել: Թէպէտ մնացած քաջերը հերոսաբար դիմադրեցին, սակայն զարնուեցան Սէրկէնեան Պապան, խմբի գլխաւոր հրամանատարը, Ոսկանեան Խաչերը և Պօղոս աղան: Հայկական գունդը սկսաւ ամբողջութեամբ նահանջել. այդ պատճառաւ բաւական նահանջեցին նաև հարաւի գնդերը: Հայկական գնդերու կացութիւնը բաւական մեծ վտանգի մէջ էր, բայց մի քանի նոր պարագլուխներ վարէն օգնութեան հասնելով, կանգնեցուցին խումբերը և խիստ ընդդիմադրութիւն գործեցին, ահա այդ միջոցին զարնուեցաւ և ինքը Սէհմէտ պէկը:

Չէրքէզները տեսնելով իրենց արի և հռչակաւոր ցեղապետի մահը սկսան խելոյն ետ նահանջել. սոցա հետ նահանջեց կանոնաւոր զօրքերու բանակը. պատերազմը վերջացաւ ժամը 12-ին:

Այսօր հայերէն մեռան չորս անման քաջեր, իսկ թշնամի բանակներուն կորուստը նախորդ օրուան չափ էր, մօտ 3,000 հոգի. սոցա հետ ինկած էին այդ օր մեծ թըւով զինուորական սպաներ:

ՏՈՐՈՍԻ.

ՀԱՅՐԵՆԻ ԵՐ ԿՐԻՆ

ՏԻԳՐԱՆԱԿԵՐՏ

Նմուշ մը ահա այն բարեկարգութիւններուն որոնք սկսան գործադրուիլ Հայաստանի մէջ:

Տիգրանակերտի մէջ հինգ անգամէ յանձնաժողով մը կազմուած է ոստիկանական բարեկարգութիւնները սկսելու նպատակով: Այդ անդամներուն վրայ դադարաւոր մը տալու համար ըսենք թէ հինգէն մէկն ալ շատ վայրագ ճո-

1) Վազըֆը եկեղեցիի մը, հիւանդանոցի մը, մզկիթի մը յատուկ կալուածն է. այստեղ կերէի Ասածոյ յատուկ մի քաղաք լինելու նշանակութիւն ունի:

ճիւղատէ քիւրտ Ապտալքատր փաշան է, միւս անդամները վայրենութեան մասին կրնան մրցիլ Ապտալքատրի հետ:

Ինչ և է. յանձնախումբը գործի կ'սկսի. այս լուրը երբ կ'իմացուի ահա 15 խեղճ աղքատ հայ երիտասարդ կ'երթան ոստիկան կը գրուին. քանի մը օրէն ալ կը դիմեն ոստիկանի մը որպէս զի յանձնախումբէն ընդունին իրենց ձիերն ու հագուստները, և ահա կ'առնեն յանձնաժողի նախագահէն հետեւեալ պատասխանը.

— «Ասցէք ձիերնիդ գնեցէք և հագուստներնիդ կարել տուէք, ու պէտք եղածները պատրաստելէ ետքը եկէք որ հարկ եղած հրահանգները տանք ձեզի»:

Հայերը այս հրահանգն ապշած կը պատասխանեն.

— «Քանի որ ձիերը մենէ և հագուստներու պատրաստութիւններն ալ մենէ է, ալ ի՞նչ պէտք է մեզի այդպիսի ոստիկանութիւն. մենք դո՞ւմ չունինք, ուստի և ատանկ պաշտօն ալ չենք կրնար ընդունիլ»:

Այս կ'ըս

խաւ վիժեցնել: Հայ Եկեղաւորութիւնը 1894 յունիսին իր գոյութիւնը սքանչելագէտ կը հաստատէր, միևնոյն օրուան մէջ Պոլսոյ բոլոր եկեղեցիները նետելով Լ. շրջեալնի պաշտօնավարութեանը համար սուլթանի իրաւունքին դէմ յեղափոխական հակահրամանը, և Պոլսոյ հայութիւնը հընազանդեցաւ այս հրամանին և ոչ թէ սուլթանականին: «Կաղամ» ոչ սեպտեմբեր 18 ը կասկածեցաւ, ոչ օգոստոս 14 ը, ու ռուսներ Պոլսոյ մէջ համաճարակ եղաւ. ու այս ամէնը արգելք էր «Կաղամին շարունակ յայտարարելու թէ «ալ յեղափոխականներու հետք չէ մնացած Պոլսի»»: Իր պաշտօնավարութեան սկիզբները «Կաղամ» կը պարծեալայ որ հայ յեղափոխականներէն և ոչ հատ մը մընացած է: Իր պաշտօնակողութենէն քանի մը օր առաջ նոյն յայտարարութիւնը կ'ընէր «Կաղամ» Ս. օրինակով թղթակցին ալ:

«Կաղամ» սակայն մարտնչեցաւ հայ յեղափոխականութեան դէմ տանջանքի մեքենաներով, զրջով, քաղաքական յարաբերութիւններով. այդ ամէն զէնքերը չի կրցին սակայն յաղթահարել հայ յեղափոխութիւնը. ան իր կեանքի հիւսիսը հայ ազգին բարոյականէն կը ծծէր ու կը ծծէ:

Հայ յեղափոխութեան անընկճելի տոկոսութիւնը բարոյական ամենամեծ ուժի մը պայցոյցն է: Հայ ազգը որ դարերու յոգնութիւն շարքի մը տեղութեանը մէջ ստրկացնող լուծի մը տակ ծնչուած է, այդ ազգը ծնաւ հաղաթափող զաւակներ որոնք մարդկային ընդհանուր Եկեղաւորութեան ասպարէզին մէջ կրնան իրենց բարոյականով եւ րոպական ո՛ր և է յեղափոխական ժողովուրդի հաւասար, եւ թէ ոչ գերազանց, ցոյց տալ հայ ազգը: Հաղիւ թէ մէկ կամ երկու Մամբրէ տեսանք: Հալածուած, խեղճ, փախստական հայ յեղափոխականը ամէն տեղ մնաց միշտ բարձր, միշտ անշահախնդիր, միշտ հայրենիքի և ազատութեան սէրը ամէն վայելումէ, ամէն փառքէ վեր դասող: Հայ յեղափոխութիւնը իր մէջ երկպառակտումներ ունեցաւ, յեղափոխականները կուսակցական անուններու ներքեւ իրար հալածեցին, բայց «Կաղամներու միջամտութիւնը միշտ հեռու պահեցին:

Ժողովուրդը մը չի մեռնիր ջարդով, իր մահը բարոյական հիւանդութիւնէ կը պատահի. հայ ազգը այդ վախը չունի, հայ Եկեղաւորութիւնը այդ անտաշնութիւնը կատարեց շատ բարեգուշակ արդիւնքներով: Թիւրքիոյ իսլամ ցեղերը որոնք Համիտին վարչութեամբ իրենց կայսրութեան քայքայումը կը տեսնեն, չի կրցին քսան տարուան մէջ ծնիլ մին այն հերոսներէն զոր հայ ազգը շուայեց, ան ծնչուած, ջախջախուած հայ ժողովուրդը:

Ու իր մենաւորութեանը «Կաղամ» պիտի տեսնէ թէ այն երիտասարդութիւնը զոր ինք տանջեց, հալածեց, կոտորեց, այսօր քաղաքակրթութեան մէջ գլուխնին բարձր կը պանծան իրենք ալ, ազգերնին ալ: Եւ ինք «Կաղամ» հայ արիւնով դնած փաշայութեան տիտղոսովը կը նկատուի 19 ըդ դարուն վերջը մարդկութեան ամենէն գարշելի, ամենէն նողկալի, ամենէն աւելի արհամարելի արարածին, Համիտին, հըռ գործակատարը:

Եւ ալ խորունկ վէրք մըն է, դաշունին հարուածէն աւելի հաստոյր թերեւս:

ՏԵՌՈՒՐ ՀԵՐԿ ՄԵՐ

Հնչական Կուսակցութեան Կեդրոնական Վարչութեան նախորդ անգամ Պ. Լեւոնիս «Կաղարբէկեանի» և Տիկին Սարիսմ «Կաղարբէկեանի» պաշտօնակողութիւնը և Կուսակցութենէս արտաքսումը ծանուցուեցաւ համառօտաբար, անպատեհ համարելով աւելի ընդարձակօրէն խօսիլ. սակայն այս լուրերը խղիւղ ախուր հարկը կը ներ-

կայանայ: Պարոն և Տիկին «Կաղարբէկեանները» կարող չեղան ըմբռնել թէ յեղափոխական կուսակցութեան մը զեկավարները երբ կը հասնին այն կացութեան ուր այսօր կը գտնուին իրենք, ուրիշ բան չունին ընելիք բայց եթէ թաղուիլ խոր լուրութեան մէջ, և ջանալ որ եթէ ոչ իրենց յիշատակը դէթ իրենց անունը մոռնայ ժողովուրդը:

Հնչական Կուսակցութեան Կեդրոնական Վարչութիւնը յատուկ ջրջաբերականով մը Կուսակցութեանս բոլոր Մասնաճիւղերուն հաղորդեց Լնդհանուր Ժողովին այն պատճառաբանեալ վճռագիրը ուր մանրամասնօրէն պարզուած են Պ. և Տ. «Կաղարբէկեաններու» պաշտօնակողութեան և Կուսակցութիւնէս հրաժարեցուցման առիթ տրուող ամենածանր հանգամանքները. իսկ կը հրատարակենք միայն քանի մը այնպիսի տեղեկութիւններ որոնք առանց քաղաքական անպատեհութեան կրնան հրապարակուիլ:

Յուսանք թէ, ուրիշ անգամ չենք հարկադրուիր ըզբաղիլ այնպիսի անձերով որոնք հայ յեղափոխութեան և հայ ազգին համար ալ ևս վերջացած են:

Հրապարակի վրայ երե

Եւ այս տեսակ վարպետութիւններ հայ ժողովրդին մարտել տալու համար ինչ հեղինակութիւն ունին մի խուշպուլեան կամ մի Սարիմեան, որոնց քղանցքներուն տակ կը մոնեն Վաղարէկեանները ինքզինքնին պաշտպանելու համար Առևտրականութեան և հայ ազգին առջև:

Առաջինը անծանօթ մէկն է, երկրորդը անցած տարի բանտէն ելելէն յետոյ քաշուած էր Սոսոստան. Վաղարէկեանները կարևոր գումար մը ղրկելով իրեն հրաւիրեցին զինքը, մօրը հետ մէկտեղ, քովերնին: Հանգիստ կապին. Պ. խուշպուլեանն ալ իրենց բաղդակից եղաւ: Այսպիսի ասպնջականութեան մը իբր թերհաշիւ փոխարինութիւն ներելի կը համարին քանի մը սուտ վկայութիւններ որոնց մէջ նշանաւոր կրնան երեւիլ հետեւեալները:

1. «Իր չորրորդ նիստում (պատգամաւորական անդոյ Րնգհ. Ժողովը) քննելով Հնչակեան Առևտրական իննամեայ գոյութեան ժամանակամիջոցին ունեցած Սոսոստի և Ելքի հաշուետւոյները, Պատգ. Րնգհ. Ժողովը գրեալ նրանց ճիշդ ու կանոնաւոր:»

Օարմանալի պիտի թուի որ Հնչակեանի նման Առևտրականութեան մը ինք տարուան բոլոր հաշիւները կարելի ըլլայ մէկ նստի մէջ քննել և վաւերացնել: Այս զարմանքը տեղի չունենար երբ բնէն թէ Պ. և Տ. Վաղարէկեան բնաւ երբեք հաշուետւոյ չունին. և ոչ իսկ նրա պարափառներու ելման տարի քիչ շատ պարզ տեսողակ մը բռնած են:

«Հայտարարում է նմանապէս, որ նոյն նիստում Պատգ. Րնգհ. Ժողովը հաստատեց նաև, որ Հնչակեան Առևտրականութեան իննամեայ գոյութեան միջոցին» Առևտրականութեան, որպէս և «Հնչակ» «Ապտակ» և «Վաղարի» պարբերական հրատարակութիւնների հիմնադիրներ ու վարիչներ Պ. Լևոնիս Վաղարէկեանց և Տիկին Սարիամ Վաղարէկեանց նուիրել են Առևտրականութեան 18,709 ֆրանկ, ինչպէս և ձեռնարկելով «Հնչակ»-ը որպէս սեփական թերթ, նրա իննամեայ ծախքերն ալ հոգացել են իրանց միջոցներով:»

Թէ Արմատի հայերը և թէ Վաղարէկեանները բոլր գտնուած ընկերները գիտեն թէ Պ. Լևոնիս Վաղարէկեան գժրադարար չի գտնուիր այնպիսի արքայական առատաձեռնութեամբ հայ յեղափոխութիւնը օժտելու բարեբաստիկ վիճակին մէջ: Րնգհակառակն Հնչակեան Առևտրականութիւնն է որ միշտ հոգացած է ու կը հոգայ թէ Պարոն, և թէ Տիկին Վաղարէկեաններու ապրուստի, բնակութեան, հանգիստ կենցաղավարութեան բոլոր միջոցները:

Պ. Վաղարէկեաններու գէմ տրուած վճարարէն եթէ չենք ուզեր հրատարակել քաղաքական խնդիրները բայց կարող ենք այդ զգուշաւորութիւնը չընել ինչ որ կը վերաբերի գրամական խնդիրներու:

Ահաւասիկ վճարարին այդ կէտերը.

«Վկատելով որ Սոսունի և Սուշի համար ... քաղաքէն ղրկուած 350 ոսկին և ... քաղաքէն ղրկուած 200 ոսկին յատկացուած նպատակին չեն գործածած,

«Վկատելով որ Սոսունի ապստամբութեան համար Մերիկայի ՍանտաՖելիթէն եկած գումարները և Սոսունի տառապանքներուն համար Իօնէսի ՍանտաՖելիթէն եկած 108 ոսկին, ինչպէս նաև Մերիկայի միւս Սոսունաճիւղերէն այս նպատակաւ եկած գումարները իրենց նըպատակներուն չեն գործածած,

«Վկատելով որ ... քաղաքը զէնք ղրկելու համար իրենց ղրկուած 160 ոսկին չեն գործածած յատկացուած նպատակին,

«Վկատելով որ Արիւկիա ղրկուելու համար ... քաղաքէն իրենց հասած 1,163 ոսկիէն միայն 650 ոսկին ղրկած

են, ան ալ շատ ուշ և շատ ձախող կերպով: Իսկ մինչ մէկ կողմէն Հնչակի միջոցաւ ուղած են հասկցնել թէ գրաւուած գրամին կրկնապատկը ղրկած են, և թէ այդ միւս մասը իր տեղը հասած է. միւս կողմէն Մերիկա քարոզել տուած են թէ Արիւկիա 2,000 ոսկի ղրկած են որուն 800 ոսկին գրաւուած, իսկ մնացեալ 1,200 ոսկին ապահով տեղը հասած է, և որպէս թէ այդ ալ Մերիկայի ՍանտաՖելիթէն ղրկած գումարն է:

«Վկատելով որ Օւէյթունի ապստամբութենէն առաջ, ապստամբութեան միջոցին և ապստամբութենէն վերջ իրենք ստացած են գրամական կարևոր գումարներ զանազան կողմերէ, ինչպէս Պոլսէն, Մերիկայէն և ուրիշ տեղերէ, ուղղակի Օւէյթունցիներուն հասցնելու նպատակաւ սակաւ իրենք այդ գրամներուն շատ աննշան մէկ մասը միայն ղրկած են Օւէյթուն, գիտնալով հանգրձ տեղական անյոտաձգելի պէտքերը և գործիչներու թախանձազին պահանջները: Իրենց այս ընթացքով պատճառ եղան որ Օւէյթունի համար այլ ևս հանգանակութիւն չի շարունակուեցաւ, և զանազան կողմեր հաւաքուած գրամները անվստահութեան պատճառաւ Արդուն չի ղրկուեցան, որով Օւէյթունցիները ղրկուեցան իրենց արդար իրաւունքէն:

«Վկատելով որ Օւէյթունի համար հանգանակուած գ

Հաւտացնել Կուսակցութեան անդամներուն և հայ ազգին թէ Հայաստանի և Կիլիկիոյ մէջ, Երկրին ամէն կողմերը իրենց արինը թափող, թշնամին դէմ կուրծք տուող, ժողովրդին ցաւերուն ցաւակից, անոր տառապանքներուն տառապակից Հնչակեանները, որոնց փառքերը իրենք Կաղարէկեանները շարունակ դրուատած են Հնչակի միջոցաւ և մասնաւոր նամակներով, ատոնք ամէնքը նուազ սրտցաւ ըլլան, նուազ հայրենասէր ըլլան, նուազ յեղափոխական ըլլան քան թէ իրենք Կաղարէկեանները որ ժընէվ, Լիթէնք, Լոնտոն միայն կեցած, ընտանիք կազմած և հայ ազգին ու Կուսակցութեանը արինովը ապրած են:

ՉԵՐ ՈՒՒՆ

«Տէյլի Կիւուզ» ժընէվ յատուկ թղթակից մը զըրկած էր տեսակցելու համար այն Կաշնակցական ընկերներու հետ որոնք օգոստոս 14/26 ին Պանք () թոմանը գրաւողներու պարագլուխներն էին: Թղթակիցը իր թերթին հետագրեց պ. Լումէն Կարօի և պ. Հրաչեայի հետ ունեցած տեսակցութիւնը, որուն մէջ դաշնակցական յեղափոխականները յայտարարած էին անգլիացի օրագրողին թէ Կաշնակցական և Հնչակեան երկու յեղափոխական մարմինները կը պատրաստուին ասկէ ետքը եղբայրաբար և համերաշխաբար գործելու: Եւս տեղեկութիւնը, որ կատարելապէս ճիշդ է, հրատարակուելով հայոց մեծ բարեկամ թերթին մէջ գոհունակութիւն պատճառեց ոչ միայն Եւրոպա գտնուող հայերուն, այլ նաև այն օտարազգիներուն ալ որոնք Հայկական Կատին համակիրները և հայ ազգին ազատութեան ցանկացողներն են: Սակայն այն անձը որ երբեմն Հնչակեան Կուսակցութեան անդամ և անոր Կեդրոնի ղեկավարին էր, ածապարեց, իբր թէ տակաւին պաշտօնի վրայ գտնուած ըլլար, որ ջնջէ Կաշնակցական յեղափոխականներու յայտարարութեան հասարակաց կարծիքին վրայ առաջ բերած գեղեցիկ սպաւորութիւնը, և Տէյլի Կիւուզի հոկտեմբեր 14 ի թիւն մէջ հրատարակեց հետեւեալ նամակը զոր նշնութեամբ կը թարգմանենք առանց մեկնութեան, հայ ժողովրդին այդ նամակէն ըզգալիք պիտի տեսնենք ըստական համարելով:

Տէր, — «Խնթեմի»-ի (տեսակցութիւն) մը մէջ որ երեցաւ ձեր թերթին մէջ Հոկտեմբեր 5, Երկուշաբթի օր, կը գտնեմ հատուած մը որ կը վերաբերի ինծի և իմ կուսակցութեան: Ձեր թղթակցին խօսակիցը, որ կը վերաբերի Գրօշակի խումբին, կը խօսի իմ և կնոջս վրայով, և կը մտնէ Հնչակեան Կուսակցութեան գաղտնիքներու մէջ, որոնց ինքը բոլորովին օտար է:

Այսպիսով անիկա մի միայն արձագանքը կը լայն մեր թշնամիներուն կողմէ տարածուած այն սուտ լուրերուն, ինչպէս նաև երբեմն չարամիտ մարդկանց՝ որոնց շահը կը պահանջէ տարածել և հասարակութիւնը համոզել, թէ կինս և ես, որ Հնչակեան Կուսակցութեան հիմնադիրներն էինք, այլ ևս չենք անոր «վարիչներ»: Կը հերքեմ այս տեղեկութիւնը և կը յայտարարեմ թէ կինս և ես, որ ինք տարի շարունակ Կեդրոնական Վարչութեան անդամներ եղած ենք, հիմա ևս ճիշդ միեւնոյն պաշտօնն ի գործ կը դնենք ինչպէս անցեալին մէջ:

Ձեր թղթակցին խօսակիցը կը խօսի նաև Հնչակեան Կուսակցութեան և Գրօշակի խումբներուն միջև միութեան մը պետքին վրայ, — միութեան մը որուն կը դիմագրենք (այսպէս կը յարեմ ինքը) միմիայն ես և կինս, — և անիկա առաջ կերթայ արտաշայտել իր տեսութիւնները մեր Կուսակցութեան կեդրոնացուցիչ բնաւորութեան վրայ, որ չի նմանիր Գրօշակի «խումբներուն» կազմակերպութեանը:

Պարտք կը համարեմ յայտնել որ Հնչակեաններուն և Գրօշակի խումբներուն միջև միութիւն մը միշտ անխրադործելի ներկատուած է, մեր Կուսակցութեան լուսաւորեալ անդամներուն ընդհանուր կարծիքովը, այն զանազանութեան պատճառով որ կայ երկու կազմակերպութեանց սկզբունքներուն և գործունէութեան եղանակներուն միջև: Խնդիրը աւելի պարզելու համար բաւական պիտի ըլլայ ըսել թէ Հնչակեան Կուսակցութիւնը հայ ժողովրդին ընդհանուր գործունէութեանը համակարծիք է,

և հակառակ է միեւնոյն «կազմակերպութեան» վերաբերող յեղափոխական խումբներու իրարմէ անկախ կերպով առանձին-առանձին գործելուն: Հնչակեան Կուսակցութիւնը նոյնպէս դէմ է խումբներու և տինամիթի ամէն գործածութեան, որուն տըխուր փորձը բրաւ Գրօշակի խումբը Պանք Օթոմանի վրայ ըրած իր յարձակումին ատեն:

Հպատակելով այս սկզբունքներուն, Հնչակեան Կուսակցութիւնը ոչ միայն չի կրնար փոխել իր կազմակերպութեան կեդրոնացուցիչ ուղղութիւնը, ինչպէս կը փափաքէր Գրօշակեան խօսակիցը, այլ, ընդհակառակն, ինք տարուան փորձառութեանն հարկադրուած, պէտք է աւելի ևս զօրացնէ իր կազմակերպութիւնը նախկին ուղղութեամբ: — Կը մնամ, և լին:

Աւետիս Կաղարէկ,

Պ. Սրվազեան հետեւեալ պատասխանեց «Տէյլի Կիւուզ» ի մէջ: